

Η λειτουργία του Θεσσαλικού τοπίου στον *Συνταγματάρχη Λιάπκιν* του Μ. Καραγάτση

Παναγιώτα Χατζηγεωργίου
Φιλολόγος, Δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας

Ο *συνταγματάρχης Λιάπκιν* (1933) αποτελεί το πρώτο μυθιστόρημα του Μ. Καραγάτση που εγκαινιάζει αφ' ενός τη μυθιστορηματική τριλογία «Εγκλιματισμός κάτω από το Φοίβο»¹, αφ' ετέρου τη μυθιστορηματική του σταδιοδρομία.

Στην πρώτη του προσπάθεια για μεγάλη σύνθεση ο συγγραφέας καταφεύγει στην ασφάλεια του γνώριμου, αγαπημένου τόπου των παιδικών χρόνων², τη Λάρισα και την ευρύτερη περιοχή της³, συγγραφική τακτική που δεν ακολουθεί για πρώτη φορά, αφού σε αρκετά από τα προγενέστερα νεανικά του διηγήματα προβαίνει στην ίδια επιλογή για την κατασκευή του μυθιστορηματικού σκηνικού⁴. Με τον όρο μυθιστορηματικό σκηνικό εννοούμε το πλαίσιο του χώρου και του χρόνου μέσα στο οποίο εκτυλίσσεται η δράση κάθε μυθιστορήματος, των οικείων προσώπων και καταστάσεων. Τα στοιχεία που είναι δυνατόν να συγκροτούν ένα μυθιστορηματικό σκηνικό είναι το φυσικό πλαίσιο, η υπαρκτή γεωγραφική θέση, ο εσωτερικός και εξωτερικός χώρος, στα οποία περιλαμβάνονται η τοπογραφία, η σκηνογραφία, ο φυσικός και ιστορικός χρόνος, καθώς και ό,τι συγκροτεί το κοινωνικό περιβάλλον δράσης των χαρακτήρων. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι τα σκηνικά στοιχεία μπορούν άλλοτε λιγότερο κι άλλοτε περισσότερο να διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην εξέλιξη της υπόθεσης ή στην απόδοση ατμόσφαιρας στην ιστορία⁵.

Για πολλούς μελετητές⁶, η έννοια του χώρου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με εκείνη του χρόνου, με πιο τρανταχτή περίπτωση τη θεωρία του Μ. Μπαχτίν για το

¹ Τα υπόλοιπα μυθιστορήματα της τριλογίας είναι ο *Γιούγκερμαν* (1938) και *Η μεγάλη Χίμαιρα* (1953).

² Ο Μ. Καραγάτσης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1908. Για οικογενειακούς λόγους βρέθηκε στη Λάρισα στην ηλικία των επτά ετών, όπου και παρέμεινε μέχρι το 1924. Τα παιδικά και πρώτα εφηβικά καλοκαίρια τα περνά στη Ραψάνη. Βλ. Αθανασόπουλος, Β. 2002. «Μ. Καραγάτσης: Η ενέργεια του διχασμού, η δύναμη της αντίφασης. Αγαπημένοι τόποι, βουβά πορτρέτα, αξέχαστα χρόνια», *αντί*, περίοδος Β', τεύχ. 768-769, σελ. 16-17.

³ Γλαφυρές αφηγήσεις σχετικά με τα παιδικά χρόνια του Μ. Καραγάτση στη Λάρισα και τη Ραψάνη, καθώς και σχετικά με τα αυτοβιογραφικά στοιχεία του *συνταγματάρχη Λιάπκιν* και τη σχέση των μυθιστορηματικών προσώπων του έργου με την πραγματικότητα περιέχονται στις παρακάτω δημοσιεύσεις: Αδάμου, Γ. 1977. «Τα παιδικά χρόνια του Μ. Καραγάτση στον Τύρναβο», *θεσσαλική εστία*, τόμ. Ε'-ΣΤ', τεύχ. 25, σελ. 31, Δελακώτσος, Δ. 1994α. «Ο Καραγάτσης και οι άνθρωποι της παλιάς Λάρισας», *Πνευματική Ζωή*, τεύχ. 75-76, σελ. 231-233, και Δελακώτσος, Δ. 1994β. «Αναμνήσεις από τον Καραγάτση», *Πνευματική Ζωή*, τεύχ. 79-80, σελ. 469-462, Σταυρόπουλος, Α. 1976. «Ο Καραγάτσης και η Λάρισα», *θεσσαλική εστία*, τόμ. Δ', τεύχ. 23-24, σελ. 515-517, Περραιβός, Κ. 2008. «Το περιβάλλον του Λιάπκιν», *Ελευθεροτυπία (Βιβλιοθήκη)*, [Αφιέρωμα: Μ. Καραγάτσης. Τα πολλά του πρόσωπα], 27/6/.

⁴ Βλ. για παράδειγμα το διήγημα «Χακ! Θεσσαλική ιστορία» με ημερομηνία γραφής «Μάιος ΜCMXXVI», «Εγώ μικρός, με μένα και τη θάλασσα» με ημερομηνία γραφής «1927», κ.α., στο Καραγάτσης, Μ. 1993². *Νεανικά διηγήματα*, Εισαγωγή και φιλολογική επιμέλεια: Β. Αθανασόπουλος, Πρόλογος: Σ. Πασχάλης, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α. Ε., σελ. 215-220, 291-309 αντίστοιχα. Επίσης, βλ. τα σχετικά σχόλια του Β. Αθανασόπουλου για τη σχέση του Μ. Καραγάτση και του έργου του με το θεσσαλικό τοπίο στην «Εισαγωγή: Η περίοδος διαμόρφωσης ενός μεγάλου πεζογράφου», στο Καραγάτσης, Μ. 1993². *Νεανικά διηγήματα*, ό.π., σελ. 79-80.

⁵ Όλη η θεωρία και η ορολογία για το μυθιστορηματικό σκηνικό που χρησιμοποιείται σε αυτήν την ανακοίνωση προέρχεται από το βιβλίο του Αθανασόπουλου, Β. 2005. *Οι ιστορίες του κόσμου. Τρόποι της γραφής και της ανάγνωσης του οράματος*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 60 κ. εξ.

«χρονότοπο» (chronotopos), με την οποία ο ρώσος θεωρητικός προέβη σε μία «πλήρη χρονοτοπική τυπολογία του ευρωπαϊκού μυθιστορήματος»⁷. Τόσο σε αυτήν την μπαχτινική θεωρία, όσο και σε άλλες θεωρίες για το χώρο, έμφαση δίνεται στη χρονική διάσταση του χώρου. Στην παρούσα ανακοίνωση θα αναδειχθούν περισσότερο τα στοιχεία του μυθιστορηματικού σκηνικού που συνδέονται με την μυθοπλαστική αναδημιουργία του θεσσαλικού τοπίου και φωτίζουν τη λειτουργία του. Άλλωστε, ο χρόνος είναι πάντα παρών, αφού «η λογοτεχνία είναι κατά βάση τέχνη του χρόνου»⁸.

Για την ανάδειξη του μυθιστορηματικού σκηνικού χρήσιμο εργαλείο αποτελούν οι θεωρητικές απόψεις του Gabriel Zoran σχετικά με τη συγκρότηση του χώρου στην αφήγηση⁹. Ο μελετητής μεταξύ άλλων διακρίνει τρία διαφορετικά επίπεδα δόμησης του χώρου μέσα σε ένα κείμενο: 1) το τοπογραφικό επίπεδο (topographical level), «όπου ο χώρος θεωρείται ως αυθύπαρκτη οντότητα, ένα είδος χάρτη, το οποίο δημιουργούν οι περιγραφές και οι κάθε είδους σχετικές πληροφορίες του κειμένου»¹⁰, 2) το χρονοτοπικό επίπεδο (chronotopic level), όπου ο χώρος προσδιορίζεται με δύο τρόπους: α) με την κίνηση και τη δράση, δηλαδή την κίνηση από έναν τόπο σε έναν άλλο ή την παραμονή σε έναν τόπο (συγχρονικές σχέσεις) (synchronic relations) και β) με την κατεύθυνση, τη φορά της κίνησης από τον έναν τόπο στον άλλο (διαχρονικές σχέσεις) (diachronic relations)¹¹ και 3) το κειμενικό επίπεδο (textual level), [όπου] «εξετάζεται η οργάνωση του κειμενικού χώρου μέσω του γλωσσικού οργάνου και επισημαίνονται τρεις κύριες όψεις του ζητήματος, η επιλεκτική πληροφόρηση για το χώρο, η σειρά των παρεχόμενων στοιχείων και η οπτική γωνία»¹².

Στο μυθιστόρημα, τώρα, του Μ. Καραγάτση *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν* (1933) το άνοιγμα είναι πολύ παραδοσιακό με τη ρητή αναφορά στον τόπο και την περιγραφή του μέσω της εναλλαγής των εποχών¹³. Συνεπώς, σύμφωνα με το μυθιστορηματικό άνοιγμα και τις πληροφορίες που στη συνέχεια παρέχονται σε κειμενικό επίπεδο για τον τοπογραφικό χώρο του μυθιστορήματος, ο εξωτερικός χώρος δράσης του μυθιστορηματικού σκηνικού είναι η περιοχή της Θεσσαλίας της δεκαετίας του 1920, όπως αυτή οριοθετείται από την πόλη της Λάρισας, τον αγροτικό προσφυγικό συνοικισμό της Φιλιππούπολης και το εξωτερικό περιβάλλον της

⁶ Βλ. σχετικά τα όσα αναφέρει η Έρη Σταυροπούλου στο «Αντρέας Φραγκιάς: Τα όρια του ρεαλισμού στην πεζογραφία του», στο Σταυροπούλου, Έ. 2001. *Προτάσεις ανάγνωσης για την πεζογραφία μιας εποχής*, Αθήνα, εκδόσεις Σοκόλη, σελ. 122-124.

⁷ Βλ. Παρίσης, Γ. Ν. 2007. Λήμμα «χρονότοπος», στο Μ. Μερακλής - Κ. Μητσάκης - Β. Πούχγερ (επιμ.: 1988-1991), Α. Ζήρας (επιμ.: 1992-1996), Λ. Κουζέλη (επιμ.: 1997-2007), *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – Έργα – Ρεύματα – Όροι*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη.

⁸ Zoran, G. 1984. "Towards a theory of space in narrative", *Poetics Today*, vol. 5, no. 2, p. 310.

⁹ Βλ. Zoran, G. 1984. ό.π., pp. 309-335. Για την εφαρμογή των απόψεων του G. Zoran σε νεοελληνικά μυθιστορήματα, βλ. Σταυροπούλου, Έ. 2001. ό.π., σελ. 124 κ. εξ.

¹⁰ Βλ. Σταυροπούλου, Έ. 2001. ό.π., σελ. 124.

¹¹ Βλ. Zoran, G. 1984. ό.π., pp. 318-319.

¹² Βλ. Σταυροπούλου, Έ. 2001. ό.π., σελ. 125 και Zoran, G. 1984. ό.π., σελ. 319-322.

¹³ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ιωάννου Δ. Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε., σελ. 9. Επίσης, αρκετά κεφάλαια του έργου ξεκινούν με τον κλασικό τρόπο της περιγραφής του σκηνικού. Η τεχνική αυτή, από τη μια εξυπηρετεί το ρεαλιστικό πρόγραμμα του συγγραφέα και αποτελεί δείγμα αυτοβιογραφισμού, από την άλλη, όμως, απαντάται συχνά σε πρωτόλεια κείμενα, γιατί είναι ένας εύκολος τρόπος συνέχισης της ιστορίας που αίρει τη μυθοπλαστική αμηχανία του νέου συγγραφέα. Χαρακτηριστικά, από τα είκοσι ένα κεφάλαια του βιβλίου, εφτά, τα οποία τοποθετούνται στο πρώτο μισό του, ξεκινούν με την απόδοση του θεσσαλικού τοπίου στην εναλλαγή των εποχών και των καιρικών φαινομένων.

Γεωργικής Σχολής: τον περιβόητο θεσσαλικό κάμπο, τον Όλυμπο, τον Κίσαβο, και, φυσικά, τον Πηνειό ποταμό.

Τούτο το σαφώς προσδιορισμένο θεσσαλικό τοπίο δεν είναι ένα ουδέτερο και στατικό σκηνικό, ένας χρωματικός καμβάς, που αναγκαστικά υπάρχει για να διαθέτει ένα φόντο η δράση. Αντίθετα, είναι ένα πνευματικό και δυναμικό σκηνικό, δηλαδή, ένα σκηνικό που προδιαθέτει αναγνωστικά για την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου αξιακού συστήματος, το οποίο διαπνέει τη μυθιστορηματική δράση. Εντούτοις, θα είναι λάθος αν οι αναγνωστικές προσδοκίες σταματήσουν στην οικειότητα του επιλεγέντος γεωγραφικού χώρου και στις ειδολογικές αναμονές που προκαλεί ένας αστός συγγραφέας, ο οποίος γράφει ένα ρεαλιστικό μυθιστόρημα με εξωτερικό σκηνικό δράσης τον αγαπημένο τόπο των παιδικών του χρόνων¹⁴ και απλώς αποφεύγει το σκόπελο ενός ακόμη κοινοτόπου ηθογραφικού μυθιστορήματος μέσω του κοσμοπολιτισμού που προσφέρουν ο Ρώσος πρωταγωνιστικός χαρακτήρας και οι λοιποί πρόσφυγες ομοεθνείς του.

Στην περίπτωση του *Συνταγματάρχη Λιάπκιν* το θεσσαλικό τοπίο, αστικό και αγροτικό, δεν είναι ο εξωραϊσμένος τόπος δράσης των φιλοπρόδων λαρισινών αστών, των καλών κι αγαθών αγροτών, των μορφωμένων κι άτεγκτων καθηγητών της Σχολής και των εξωτικών Ρώσων προσφύγων. Σύμφωνα με τις συγγραφικές επιλογές στο χρονοτοπικό και κειμενικό επίπεδο κατασκευής του χώρου όσον αφορά στη Λάρισα, σύμφωνα, δηλαδή, με τις λαρισινές συνοικίες που αναφέρονται¹⁵, και τη δράση σε αυτές, η πόλη παρουσιάζεται ως τόπος ικανοποίησης των υλικών απολαύσεων –του φαγητού και του ποτού- και της σεξουαλικής ανάγκης αλλά και ως τόπος συνδεδεμένος με το θάνατο, μέσα από την περιγραφή της μεγαλόπρεπης νεκρικής πομπής του ξεπεσμένου πρίγκιπα Αρκάνωφ¹⁶. Επίσης, η θεσσαλική πόλη παρουσιάζεται ως ο τόπος που καταπιέζει τις επιθυμίες των επαρχιωτών αστών¹⁷, οι οποίοι διακατέχονται από αστική υποκρισία και φθόνο¹⁸. Αλλά και πιο έξω, οι κάτοικοι της Φιλιππούπολης μπορεί να είναι «γεροί δουλευτάδες και μαζεμένοι νοικοκυραίοι»¹⁹ αλλά οι γυναίκες τους είναι «πολύ ερωτιάρες κι ελεύθερες»²⁰ μετατρέποντας το συνοικισμό σε ένα μεγάλο οίκο ανοχής.

Στη συνέχεια, αφηγηματικά μεγαλύτερος είναι ο ρόλος του αγροτικού θεσσαλικού τοπίου, το οποίο βάσει των επιλεγμένων λεπτομερειών και της οπτικής γωνίας δεν παρουσιάζεται ηθογραφικά ωραιοποιημένο: Γιατί, μπορεί «[τ]ο καλοκαίρι

¹⁴ Ένας ακόμη λόγος για την επιλογή του θεσσαλικού τοπίου ως μυθιστορηματικού σκηνικού είναι η αναλογίες που παρουσιάζει με τη ρωσική στέπα, τόπο μυθιστορηματικής δράσης στα έργα των αγαπημένων του Μ. Καραγάτση ρώσων συγγραφέων του 19^{ου} αιώνα. Η προτίμηση αυτή του Μ. Καραγάτση φαίνεται και στο ίδιο το κείμενο, μέσα από την οπτική γωνία τόσο του Λιάπκιν (βλ. Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 19) όσο και του αφηγητή (βλ. Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 24-25).

¹⁵ Όταν ο Λιάπκιν έφτανε στη Λάρισα μαζί με τον Τσάρδακα αναρωτιόντουσαν που να πάνε: «Στο Αρναούτ Μαχαλά, όπου ο Τσάρδακας είχε κάτι βολικές κουμπάρες; Στα Σουφλάρια, όπου οι μεζέδες είχαν γευστικότητα ξεχωριστή; Ή στο Σταθμό, όπου μπεκρολογάς διασκεδάζοντας με το πηγαινέλα των τραίνων;». Υπήρχε πάντα και η λύση των Ταμπάκιων, της πιο κακόφημης συνοικίας της πόλης. Επίσης, η διαπόμπευση της Σωσώς, ξεκινάει από τις πόρνες που έμεναν κοντά στο σπίτι-τόπο της μοιχείας, «στον εβραϊκό μαχαλά», όπου ήταν «καναδού πανσιόνες της πιο χαμηλής υποστάθμης». Βλ. Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 88-89, 118.

¹⁶ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 147-148.

¹⁷ Βλ. Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 89.

¹⁸ Βλ. Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 116-121, όπου το περιστατικό με τη διαπόμπευση της Σωσώς, σελ. 124-125, όπου οι λαρισινές αντιδράσεις της επόμενης μέρας για τη διαπόμπευση και η αναφορά για τον άντρα της Σωσώς, που συγχώρεσε την απιστία της με τον Μαλίτζιν: «Κι αμέσως διαδόθηκε στη μεταμεσονύκτια Λάρισα πως «ο κερατάς κοιμήθηκε μαζί της»».

¹⁹ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 10.

²⁰ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 10.

[...] τα στάχυα [να] κυματίζουν [...] θάλασσα χρυσοπράσινη. Μα μετά το Θέρο είναι η απελπισία. Ο θερμόχλωτος Λίβας κατακαίει το κάθε βλαστερό, κι οι κάργιες καταπίνουν τα στερνά βατράχια που απόμειναν στα βουρκωμένα χαντάκια»²¹, μπορεί «[η] Γεωργική Σχολή να είναι πάντα καταπράσινη» αλλά αυτό οφείλεται στο «νερό του κοντινού ποταμού» που κυλάει «μέσα στον κάμπο της καλοκαιρινής απελπισίας»²². Ο Όλυμπος είναι «ψηλός και βαρύς [...] πλακώνει την ανάσα» και ο Κίσαβος «[σ]την ανατολή ορθώνεται σκοτεινός και μενεξελής». Το χειμώνα ο Πηνειός «κυλ[άει] θολά νερά μέσα σε βλάστηση νεκρή», [και] οι κάργιες κράζουν «πιο σπαραχτικά από ποτέ. Το κρύο και η πείνα τις κ[ά]ν[ου]ν πιο μαύρες και θλιβερές [...] [τ]ο χώμα του κάμπου μετ[αλλάζει] σε λάσπη παχιά, γλιστερή» και τα χωριά του κάμπου είναι «μίζερα [...] βουλιαγμένα στη λάσπη». «Οι Καραγκούνηδες ζουν αδιάφοροι μέσα στη φλόγα που τους λυώνει. Με τα ίδια μάλλινα σιγκούνια, το ίδιο τρίχινο καλπάκι χειμώνα – καλοκαίρι λατρεύουν τη γη τους. Χρονιά καλή – χρονιά κακή –πιότερες οι δεύτερες- παλεύουν σκληρά για να βγάλουν το ψωμί τους, ώσπου να τους φάη το ξεροβόρι κι η ελονοσία. Πανάθλια ζωή...»²³. Μόνο την άνοιξη η Θεσσαλία είναι «χάρμα Θεού», αλλά η ομορφιά της υποβαθμίζεται στο αφηγηματικό πλαίσιο του κειμένου, καθώς περιγράφεται με στερεότυπες και κοινότοπες εικόνες.

Αλλά, αυτό που κάνει κατά κύριο λόγο το θεσσαλικό τοπίο ένα δυναμικό σκηνικό, ένα σκηνικό που αποκτά κάποιες φορές τη διάσταση ενός μυθιστορηματικού χαρακτήρα είναι ο ερωτισμός που αφηγηματικά του αποδίδεται και αναδίδεται από όλα τα στοιχεία του τοπίου²⁴: «Μετά τη λαύρα της μέρας, το πρώτο νότισμα ξυπνάει τους πόθους. Τα ζευγάρια, κρυμένα (sic) στις αλυγαριές του ποταμού, αγαπιώνται αμίλητα. Οι δάφνες κρύβουν τα ορμητικά σμιξίματα, και με την ευωδιά τους ξεδιαλύνουν την αγιά οσμή της ξαναμμένης σάρκας. [...]. Το ρούφηγμα ενός φιλιού, ο θόρυβος που κάνουν δυο ταραγμένα κορμιά πάνω στα κλαριά [...] [κ]ι άμα βγη το φεγγάρι, οι αγνές αχτίδες του φωτίζουν κάποια κατάλευκη απόκρυφη γύμνια»²⁵. Το καλοκαίρι «[η] φλόγα της γης κι η λαύρα του ανέμου έσμιξαν και ξάπλωσαν παλμικά κύματα, που σκέπαζαν με τρεμουλιάρικο πέπλο όλα τα πάντα, λες κι ο κάμπος ήταν λίμνη από νερό ταραγμένο κι αχνιστό»²⁶. «Η βλάστηση οργιάζε πάνω σε τούτο το χώμα, που το κοντινό ποτάμι το γονιμοποιούσε με το βούρκο του [...]. Πάνω στα δέντρα, οι καρακάζες είχαν στήσει παιγνίδι ερωτικό και φωνακλάδικο»²⁷. «Στην κοντινή ακροποταμιά, αντηχούσαν απλοϊκά τραγούδια της αγάπης, ειπωμένα από φωνές νεανικές, αντίθεση της μεσογειακής γαλήνης στο σλαβικό πάθος. Οι χυμοί του έαρος ανάβλυζαν απ' τη νεότερη γη και διαπότηζαν όλα τα πάντα με ύπουλο οργασμό»²⁸. [Η] γη τίναζε πάνωθ' της τις μολυσμένες πνοές της νύχτας και ξυπνούσε απλή, λιτή, αγνή, ενάρετη και τίμια γόνιμη»²⁹.

Μέσα σε αυτό το σκληρό κι ερωτικό θεσσαλικό τοπίο πρωταγωνιστής είναι το σχεδόν πάντα ασημένιο ποτάμι, τόπος έρωτα και θανάτου. Χρονοτοπικά, οι όχθες του είναι τόπος περιπάτου, κοινωνικής διασκέδασης και ερωτικού ξεφαντώματος για τους

²¹ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 9.

²² Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 9.

²³ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 76.

²⁴ Βλ. σχετικά Καραντώνης, Α. 1990. *Πεζογράφοι και πεζογραφήματα της γενιάς του τριάντα*. Τρίτη έκδοση (Συμπληρωμένη με νέα Μελετήματα), Αθήνα, εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, σελ. 141, Αθανασόπουλος, Β. 2007. Λήμμα «*συνταγματάρχης Λιάπκιν, Ο (1933)*», στο *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ό.π..

²⁵ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 12.

²⁶ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 74.

²⁷ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 174.

²⁸ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 185.

²⁹ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 188.

κατοίκους, τους οποίους ευλογεί με την ευφορία του, αλλά βασανίζει το καλοκαίρι με τις θέρμες που προκαλούν τα κουνούπια που βγαίνουν «λεφούσι από τις μπάρες της ακροποταμιάς»³⁰ του. Η συμπεριφορά των νερών του ποταμού, επίσης, μπορεί να προοικονομεί τα δυσάρεστα γεγονότα που θα ακολουθήσουν: «τη Μεγάλη Βδομάδα ο καιρός γύρισε στο Βοριά, κι ανήμερα το Πάσχα χιόνισε. Το ποτάμι ξαναβγήκε κι έπνιξε τα τρυφερά στάχια. Ήσαν τα πρώτα προμηνύματα της μεγάλης δυστυχίας»³¹. Και ο Λιάπκιν συνδέεται μοιραία με τον ποταμό: εκεί ξεφορτώνεται το πτώμα του συμπατριώτη του Μαλίτζιν, τη δολοφονία του οποίου είχε ουσιαστικά προσχεδιάσει με πρόφαση την επιστασία της μονομαχίας Μαλίτζιν - Αρκάνωφ³², εκεί καταλήγει το γαμήλιο γλέντι του, με τον ίδιο να «ξενοκοιμάται» αυτήν την πρώτη νύχτα του γάμου του³³. Εκεί, λοιπόν, κορυφώνεται ο αμοραλισμός του αλλά και εκεί τερματίζει τη ζωή του.

Ύστερα από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι το θεσσαλικό τοπίο μέσω των επιλογών στο χρονοτοπικό και κειμενικό επίπεδο κατασκευής του χώρου, δεν παρουσιάζεται εξιδανικευμένο, δε συγκροτεί ένα σκηνικό στο οποίο κυριαρχεί η γραφικότητα και το τοπικό χρώμα ή στο οποίο λαμβάνει χώρα κάποια λυτρωτική σύγκρουση - αντίθεση πόλης - υπαίθρου. Αντίθετα, περιβάλλεται από μία διαχεόμενη νοσηρότητα και τελικά λειτουργεί σαν νατουραλιστικός καμβάς³⁴ ενός μυθιστορήματος με πληθώρα νατουραλιστικών στοιχείων, όπως ο αλκοολισμός του Λιάπκιν, η αφηγηματική προσπάθεια να εξηγηθεί με ιατρικούς όρους το προθανάτιο παραλήρημά του, η κτηνώδης ζωή του. Πρωταγωνιστής, δευτεραγωνιστές και λοιποί χαρακτήρες, διατρέχουν τον κύκλο της ζωής, όπως τα υπόλοιπα μέλη του ζωικού βασιλείου, επηρεαζόμενοι από τις εναλλαγές των εποχών. Ο ανθρώπινος βίος κυλά σύμφωνα με τους σκληρούς νόμους της φύσης³⁵: γέννηση - ζευγάρωμα - αδικαιολόγητος ή αδικαίωτος θάνατος, επιβίωση του ισχυρού. Τη νατουραλιστική θεώρηση της ζωής επιτείνει το άνοιγμα του μυθιστορήματος με την περιγραφή του τόπου στη συνεχή εναλλαγή των εποχών -επιλογή που δίνει την εντύπωση της αέναης συνέχειας- όταν συνδυαστεί ερμηνευτικά με το κλείσιμό του: η αφήγηση της αυτοκτονίας του Λιάπκιν και της πορείας του νεκρού του σώματος στο ποτάμι γίνεται με γκροτέσκα αποστασιοποίηση: το πτώμα του παρασύρεται στη θάλασσα αγκαλιά με αυτό του θύματός του Μαλίτζιν, που αφηγηματικά παρουσιάζεται σα να τον περίμενε. Συνεπώς, θύτης και θύμα δε θα βρεθούν ποτέ, η νοσηρότητα επιτείνεται και η ζωή απλώς συνεχίζεται: «Θα ήταν μεσάνυχτα όταν πέρασε κάτω απ' τη γέφυρα της Λάρισας. Κανείς δεν τον πήρε είδηση. Στο διπλανό Αλκαζάρ [...] [ο] κόσμος [...] τρωγόπινε, τραγουδούσε, χόρευε [...] κατά το γλυκοχάραμα [...] μια ρουφήχτρα τον

³⁰ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 199.

³¹ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 198.

³² Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 130-134. Ο ρόλος του Λιάπκιν σε αυτό το περιστατικό είναι σύμφωνα με τη φροϋδική ερμηνεία του μυθιστορήματος, ακόμα μια απόδειξη της ψυχωσικής προσωπικότητάς του, που τον οδηγούσε στην έκφυλη ζωή και στους ουσιαστικά αδικαιολόγητους φόνους. Για όλα αυτά, βλ. Θεοδοσάτου, Β. 2009. *Μορφές θανάτου στο έργο του Μ. Καραγάτση*, διδακτορική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α., σελ. 14-39.

³³ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 186-188.

³⁴ Για τα νατουραλιστικά στοιχεία γενικά στο έργο του Μ. Καραγάτση βλ. όσα πολύ εύστοχα παραθέτει ο Σ. Πασχάλης στο Πασχάλης, Σ. 1993². «Πρόλογος: *Ο Μ. Καραγάτσης σήμερα*», στο Καραγάτσης, Μ. 1993². *Νεανικά διηγήματα*, ό.π., σελ. 14-15. Επίσης βλ. και τη σχετική άποψη του Μ. Vittì στο «Ο 'παράξενος καθηγητής' του Μ. Καραγάτση. 'Ο Συνταγματάρχης Λιάπκιν'» στο Vittì, Μ. 1989. *Η γενιά του τριάντα. Ιδεολογία και μορφή*, Αθήνα, Ερμής, σελ. 343 κ. εξ.

³⁵ Ο Α. Κοββατζής σε μία από τις πιο διεισδυτικές κριτικές προσεγγίσεις του *Συνταγματάρχη Λιάπκιν*, αν και προβαίνει σε αντίστοιχες διαπιστώσεις, δε προχωρά στο χαρακτηρισμό του κειμένου ως νατουραλιστικού ή τουλάχιστον ως κειμένου με νατουραλιστικά στοιχεία αλλά επιμένει στη θεώρησή του ως ηθογραφικού. Βλ. Κοββατζής, Α. 1956. «Η πεζογραφία του Μ. Καραγάτση», *Καινούρια Εποχή*, φθινόπωρο, σελ. 104-106.

τράβηξε στο βυθό. Όταν ματαναδύθηκε, δεν ήταν πια μόνος· είχε παρέα έναν παλιό, πανάθλιο σκελετό, που γύρω στο κόκαλο του χεριού του κρεμόταν ένα χρυσό βραχιόλι, με χαραγμένες τις λέξεις «Λουκιάν Ιβάνοβιτς Μαλίτζιν».

Οι δυο νεκροί συνέχισαν το δρόμο τους σφιχταγκαλιασμένοι. Στην Ανατολή, η καινούρια μέρα πρόβαλε μέσα σε ρόδινα χρυσάφια [...] Στο Τζάγεζι, η θάλασσα τους δέχτηκε μ' ανοιχτή αγκαλιά»³⁶.

Ίσως, την ίδια στιγμή, σε κάποιον λιμένα μια γολέτα «να βολταντζάρη» και κάποιος μικρός βοσκός, καθισμένος σε «μικρά κρυπτή λάκκα», «να φυσά τον αυλόν του»³⁷, αλλά για τον Λιάπκιν και τον Μαλίτζιν δεν ακούγεται κανένα μαγικό μοιρολόι από τον κόσμο της θάλασσας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Πηγές

1. Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ιωάννου Δ. Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε.
2. Καραγάτσης, Μ. 1993². *Νεανικά διηγήματα*, Εισαγωγή και φιλολογική επιμέλεια: Β. Αθανασόπουλος, Πρόλογος: Σ. Πασχάλης, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α. Ε.
3. Παπαδιαμάντης, Α. 1985. *Άπαντα*, τόμ. Δ', Κριτική έκδοση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Αθήνα, εκδόσεις Δόμος, σελ. 297-300.

II. Μελέτες-Άρθρα

IIα. Ελληνόγλωσσα

1. Αδάμου, Γ. 1977. «Τα παιδικά χρόνια του Μ. Καραγάτση στον Τύρναβο», *θεσσαλική εστία*, τόμ. Ε'-ΣΤ', τεύχ. 25, σελ. 31.
2. Αθανασόπουλος, Β. 1993². «Εισαγωγή: Η περίοδος διαμόρφωσης ενός μεγάλου πεζογράφου», στο Μ. Καραγάτσης, *Νεανικά διηγήματα*, Εισαγωγή και φιλολογική επιμέλεια: Β. Αθανασόπουλος, Πρόλογος: Σ. Πασχάλης, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α. Ε., σελ. 19-83.
3. Αθανασόπουλος, Β. 2002. «Μ. Καραγάτσης: Η ενέργεια του διχασμού, η δύναμη της αντίφασης. Αγαπημένοι τόποι, βουβά πορτρέτα, αξέχαστα χρόνια», *αντί*, περίοδος Β', τεύχ. 768-769, σελ. 16-25.
4. Αθανασόπουλος, Β. 2005. *Οι ιστορίες του κόσμου. Τρόποι της γραφής και της ανάγνωσης του οράματος*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη.
5. Αθανασόπουλος, Β. 2007. Λήμμα «*συνταγματάρχης Λιάπκιν, Ο (1933)*». Στο Μ. Μερακλής - Κ. Μητσάκης - Β. Πούχνερ (επιμ.: 1988-1991), Α. Ζήρας (επιμ.: 1992-1996), Λ. Κουζέλη (επιμ.: 1997-2007) *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – Έργα – Ρεύματα - Όροι*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη.
6. Δελακώτσος, Δ. 1994α. «Ο Καραγάτσης και οι άνθρωποι της παλιάς Λάρισας», *Πνευματική Ζωή*, τεύχ. 75-76, σελ. 231-233.
7. Δελακώτσος, Δ. 1994β. «Αναμνήσεις από τον Καραγάτση», *Πνευματική Ζωή*, τεύχ. 79-80, σελ. 469-462.

³⁶ Καραγάτσης, Μ. 1991¹⁴. *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν*, ό.π., σελ. 240-241.

³⁷ Οι φράσεις σε εισαγωγικά προέρχονται από το διήγημα του Α. Παπαδιαμάντη «Το μυρολόι της φώκιας». Βλ. Παπαδιαμάντης, Α. 1985. *Άπαντα*, τόμ. Δ', Κριτική έκδοση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Αθήνα, εκδόσεις Δόμος, σελ. 297-300.

8. Θεοδοσάτου, Β. 2009. *Μορφές θανάτου στο έργο του Μ. Καραγάτση*, διδακτορική διατριβή, Ε.Κ.Π.Α.
9. Καραντώνης, Α. 1990. *Πεζογράφοι και πεζογραφήματα της γενιάς του τριάντα*. Τρίτη έκδοση (Συμπληρωμένη με νέα Μελετήματα), Αθήνα, εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
10. Κοββατζής, Α. 1956. «Η πεζογραφία του Μ. Καραγάτση», *Καινούρια Εποχή*, φθινόπωρο, σελ. 102-107.
11. Παρίσης, Γ. Ν. 2007. Λήμμα «χρονότοπος», στο Μ. Μερακλής - Κ. Μητσάκης - Β. Πούχγερ (επιμ.: 1988-1991), Α. Ζήρας (επιμ.: 1992-1996), Λ. Κουζέλη (επιμ.: 1997-2007), *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – Έργα – Ρεύματα - Όροι*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη.
12. Πασχάλης, Σ. 1993². «Πρόλογος: Ο Μ. Καραγάτσης σήμερα», στο Μ. Καραγάτση, *Νεανικά διηγήματα*, Εισαγωγή και φιλολογική επιμέλεια: Β. Αθανασόπουλος, Πρόλογος: Σ. Πασχάλης, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α. Ε., σελ. 9-17.
13. Περραιβός, Κ. 2008. «Το περιβάλλον του Λιάπκιν», *Ελευθεροτυπία (Βιβλιοθήκη)*, [Αφιέρωμα: Μ. Καραγάτση. Τα πολλά του πρόσωπα], 27/6/.
14. Σταυρόπουλος, Α. 1976. «Ο Καραγάτσης και η Λάρισα», *θεσσαλική εστία*, τόμ. Δ', τεύχ. 23-24, σελ. 515-517.
15. Σταυροπούλου, Έ. 2001. *Προτάσεις ανάγνωσης για την πεζογραφία μιας εποχής*, Αθήνα, εκδόσεις Σοκόλη.
16. Vitti, M. 1989. *Η γενιά του τριάντα. Ιδεολογία και μορφή*, Αθήνα, Ερμής.

Πβ. Ξενόγλωσσα

Zoran, G. 1984. "Towards a theory of space in narrative", *Poetics Today*, vol. 5, no. 2, pp. 309-335.